

behov for eller overskud af arbejdskraft. Pulmas konklusioner omkring selve beslutningsprocesserne ligner det svenske bidrags. Skudt ind imellem afhandlingerne står det islandske bidrag, der viser, at forholdene i Island var så forskellige fra det øvrige Norden, at de reelt ikke er anvendelige i en komparativ analyse, der i hvert fald som udgangspunkt må have visse fællestræk i samfundsforholdene at gå ud fra.

Hermed når man imidlertid også frem til det, der forekommer mest problematisk ved hele projektet, nemlig selve den komparative analyse. Det er Ståle Dyvik, som i et afsluttende afsnit foretager denne analyse på baggrund af enkeltbidragene, som kun sporadisk giver sig til at sammenligne. Dyviks indfaldsvinkel er, at man jo har at gøre med to i princippet grundlæggende forskellige statssystemer, den dansk-norsk-islandske enevælde, der angiveligt er stærkt centraliseret, over for Frihedstidens svensk-finske repræsentative system, der angiveligt skulle indeholde muligheder for styring fra 'periferien'. Dyvik når på grundlag af enkeltafhandlingernes resultater imidlertid frem til det tilsyneladende paradoks, at sagsbehandlingen i den enevældige stat i virkeligheden var ret så decentraliseret, mens den i Sverige-Finland var centraliseret. Dog tilføjer Dyvik, at det er et fællestræk ved begge statssystemer, at lokalsamfundene i praksis havde en reel magt over sine egne livsvilkår (jf. s. 439f).

Spørgsmålet er, om modstillingen enevælde kontra repræsentativt system for så at 'måle' beslutningsprocessen i forhold til denne modstilling i virkeligheden er meningsfuld, fordi den i selve sit udgangspunkt efter min mening overbetoner det formelt centralistiske aspekt ved den enevældige styreform på den ene side, og på den anden side samtidig overbetoner det formelt repræsentative ved det svensk-finske system. Og det næste spørgsmål er så, om denne modstilling uundgåeligt er en følge af selve den metodiske tilgang til emnet, hvor det er beslutningsprocesserne, der sammenholdes uden teoretiske overvejelser over, hvorvidt beslutningsprocesser og -systemer egentlig vil være så forskellige, når man har at gøre med – som påvist i enkeltafhandlingerne – i det store og hele ensartede samfundsmæssige grundforhold og herunder ensartede problemer omkring det valgte emne: fattigdommen. Det er i hvert fald værd at stille spørgsmålet, om disse forhold i virkeligheden ikke er langt mere afgørende end forskelle i den centrale statslige struktur, og om det derfor ikke er meget logisk, at procedurerne er nogenlunde ens, således at enevælden nødvendigvis kommer til at virke mindre enevældig og det svensk-finske system mere centraliseret, end det formelt var?

Benito Scoozza

BIRGITTA OLAI: Storskiftet i Ekebyborna. Svensk jordbruksutveckling avspeglad i en östgötasocken. *Studia Historica Upsaliensia* 130. Sth., Almqvist & Wiksell, 1983. X + 289 s. 130 Skr.

Udskiftningen med ophævelse af det middelalderlige dyrkningsfællesskab var i Sverige i modsætning til Danmark en langvarig proces, der strakte sig over mere end 100 år. Den første forordning, der muliggjorde en begyndende opløsning af fællesskabet, var loven om »storskiftet« fra 1757, hvorefter bønderne i en landsby efter ansøgning fra mindst én lodsejer kunne få tilladelse til at få deres jord samlet

på et mindre antal parceller *i hver vang*, altså med bibeholdelse af det eksisterende dyrkningssystem. I 1803 kom derpå en lov om »enskifte«, der tillod egentlig individuel udskiftning af agerjorden og i 1827 forordningen om »laga skifte«, der dannede rammen om også udskiftning af udmarkerne: overdrev og skov.

Disse landbrugsreformer er nok blevet behandlet i forskningen, men hovedsagelig i generelle landsdækkende eller regionale studier. Dette gælder ikke mindst »storskiftet«, der i historieskrivningen er blevet meget forskelligt vurderet med hensyn til såvel baggrund som konsekvenser. Årsagen hertil er givetvis, at næsten ingen har studeret de primære kilder i sammenhæng, og med Birgitta Olais doktorafhandling er det faktisk første gang, at »storskiftet« får en monografisk behandling.

Forfatterens metode er for så vidt enkel, idet hun søger at fremdrage alt relevant kildemateriale fra et enkelt sogn: Ekebyborna sogn i Östergötland nord for Vadstena, og på baggrund af dette empiriske materiale at analysere årsager til og resultater af »storskiftet« i hvert fald i Ekebyborna sogn men sammenlignet med den tidligere forsknings resultater.

I en doktorafhandling er det jo godt med en generel teori, som man kan forholde sig til, og Birgitta Olai er meget inspireret af Ester Boserups teori om, at det er befolkningsudviklingen, der betinger ændringer i dyrkningssystemerne. Som en af de få forskere i Norden, der har beskæftiget sig med emnet, erklærer Birgitta Olai sig enig med Ester Boserup, men da hun mærkeligt nok ikke analyserer de demografiske forhold i Ekebyborna sogn nærmere, afskærer hun sig også fra mere nuanceret at begrunde sin holdning.

Et meget vigtigt kapitel i bogen er en omhyggelig undersøgelse af udviklingen i størrelsen af det dyrkede areal fra 1640 til omkring 1850. De metodiske vanskeligheder er store, for de enkelte data er ikke altid umiddelbart sammenlignelige. Birgitta Olai mener at kunne fastslå, at udsædstallene fra de såkaldte geometriske jordebøger fra 1640-erne og fra skattekortene ca. 1700 faktisk er areal-angivelser, hvilket ellers er et stærkt omdiskuteret emne. Ved sammenligning med nyere kort- og opmålingsmateriale når hun frem til, at der har foregået en kontinuerlig opdyrkning i området lige fra midten af 1600-tallet, og at »storskiftet« følgelig ikke har haft nogen speciel effekt på dette punkt.

Mest spændende er det egentlig, at hun under de nævnte forudsætninger kan dokumentere, at opdyrkingen er sket på bekostning af de mange engpletter mellem åsene i indmarken indenfor vangegården, og uden at man inddrog arealer fra overdrevet eller de indhegnede enghaver (»odaläng«). Omkring 1770 var bønderne i Ekebyborna nået så vidt i denne opdyrkningsproces, at produktionen ikke kunne øges yderligere, og derfor, mener forfatteren, var den logiske konsekvens at søge gennemført en rationalisering af jordfordelingen, således at den enkelte bonde fik sin jord samlet på f.eks. 4 parceller i hver vang, hvilket med det rådende 2-vangsbrug gav 8 dyrkningsenheder mod tidligere over 100 spredte agre. Vigtigt er det dog at bemærke, at man bevarede 2-vangsbruget med den årlige vekslen mellem vårsæd og fælled og fællesskabet i enge og overdrev, men hvor den enkelte fik meget større mulighed end før for at tilpasse dyrkingen af agerjorden efter ressourcer og ønskede afgrøder. Først fremkomsten af rodfrugter og foderafgrøder i 1800-tallet tillod opdyrkning af arealerne med permanent græs, hvilket igen krævede ny lovgivning.

En af de vigtigste kildegrupper er naturligvis de fortræffelige svenske landsbykort, hvoraf forfatteren da også gengiver hele 11 eksempler fra sognet i nedfoto-

graferet stand. Hun har tilmed været så heldig, at der fra landsbyen Österstad er bevaret såvel et kort fra 1747 (figur 4) med den gamle jordfordeling (»tegskiftet«) som et storskifte kort over samme landsby fra 1774 (bilag 4:11), der viser jordfordelingen efter »storskiftet«. Desværre er den anvendte reproduktionsteknik så dårlig, at det er umuligt at aflæse enkeltheder på kortene, skønt det havde været ganske enkelt at foretage en udtegnning af de to kort, således at læserne kunne få et visuelt indtryk af denne rumlige omfordeling af agerjorden.

Fordele og ulemper ved punktundersøgelsen træder klart frem i afhandlingen. Det er meget værdifuldt at få fremstillet konkrete eksempler på gennemførelsen af »storskiftet«, at få oplyst hvem der tog initiativet, hvem der udførte de tekniske opmålinger, og hvad det betød med hensyn til jorddyrkning, ejendoms- og brugerforhold. Derimod er det mere betænkeligt med sammenligninger af statistiske data, hvoraf nogle unægtelig er baseret på meget få enheder fra Ekebyborna sogn, med resten af Sverige.

Undersøgelsens resultater er vel egentlig negative: Birgitta Olai kan ikke påvise, at »storskiftet« havde nogen effekt med hensyn til befolkningsudviklingen, opdyrkingen, ejendomsforholdene eller størrelsen af de enkelte brug. Hun lægger derimod vægt på at fremhæve, at »storskiftet« var et logisk element i den agrare udvikling og tilslutter sig kulturgeografen Staffan Helmfrid, der i en oversigtsartikel fra 1961 (*The Storskifte, Enskifte and Laga skifte in Sweden. Geografiska Annaler* 1961 s. 114–29) hævdede, at storskiftet mest af alt havde en psykologisk betydning, idet de svenske bønder derved lærte, at forandringer ikke alene var mulige men tilmed ofte nyttige. Det er muligt, at en mentalitetshistorisk analyse kunne frembringe interessante resultater også på dette punkt.

Forfatteren vover sig ikke ind på sammenligninger med udviklingen i lande udenfor Sverige. Det er en skam, at hun slet ikke kender det danske koppelbrug, der jo på mange punkter minder om »storskiftet«, idet man også her bevarede dyrkningsfællesskabet men i en mere rationel form. Danske undersøgelser (Jens Larsen: *Nyopdyrkning i 1700-tallet. Utrykt specialeafhandling. Kbh. 1983*; Karl-Erik Frandsen: »Ved Ellehøj« i *Tradition og Kritik. Festskrift til Svend Ellehøj, 1984, s. 20f.*) har vist en ganske parallel udvidelse af det dyrkede areal før udskiftningen ligesom i Ekebyborna sogn, så en nordisk sammenligning ville givetvis være frugtbar.

Karl-Erik Frandsen

BENTE DAHL HANSEN: *Betler eller almisselem. Studier i offentlig fattigforsorg i Sjællands stifts landsogne 1708–1802. Landbohistorisk Selskab, 1984. 254 s. Kr. 80.*

Det relativt finmaskede sociale sikkerhedsnet i Danmark har naturligvis sin rod i fortiden. De første masker så dagens lys i 1708, og de første hundrede års udvikling på området er emnet for Bente Dahl Hansens bog. Dens hovedsigte er at undersøge, hvordan det i praksis lod sig gøre at gennemføre en offentlig fattigforsorg, en forsorg der hidtil havde været overladt til private. Hovedsigtet er godt valgt, idet en intetsigende gennemgang af de normative kilder, lovstoffet, er undgået. Bente Dahl Hansen forsøger at nå videre end til blot at påvise, hvordan forholdene burde være. Dette betyder til gengæld, at undersøgelsen nødvendig-